

Slutord:

Från system till värdighet

Gustaf Drougge, grundare av tankesmedjan Synaps

NÄR VI STARTADE tankesmedjan Synaps för två år sedan var utgångspunkten enkel: svensk sjukvård och äldreomsorg har för länge sedan förvandlats till system där människan hamnar i baksätet. I stället för att utgå från den enskildes behov har vi byggt strukturer där systemets egen logik styr, där köer och regelverk väger tyngre än hälsa och trygghet. Vår idé är att individuella rättigheter och marknadsekonomi är två grundfundament i hur den svenska välfärden behöver utvecklas långsiktigt.

I den här antologin tar vi oss an den del av livet som sällan får det offentliga syre den förtjänar, äldreomsorgen. Den speglar hur välfärden fungerar när livet är som mest skört, när beroendet av andra blir som störst. Och den ställer frågan som alltför få vågar besvara: Vem bestämmer när jag inte längre kan bestämma själv?

Sveriges mest insiktsfulla röster om omsorgen

Omsorgen har under lång tid politiserats och byråkratiserats, men sällan reformerats. Samtidigt har vi marknadsliberaler alltför ofta talat mer om skatter och effektivitet än om människovärde och frihet i livets sluskskede. Det var därför den här antologin kom till. Den samlar några av Sveriges mest insiktsfulla röster – forskare, läkare och journalister – för att ge politiken både en karta och en kompass: kartan över vad som måste förändras, och kompassen i form av de individuella rättigheterna och marknadsliberalismens grundidé, att makten ska ligga hos människan själv.

Kartan visar ett välfärdssystem som håller fast vid gamla strukturer trots att verkligheten förändrats. Här har alla beslutsfattare ett ansvar att reformera svensk äldreomsorg, inte i små steg, utan i grunden.

Isac Riddarsparre, läkare, visar hur människor med demenssjukdom faller mellan stolarna i väntan på hjälp som aldrig kommer och föreslår en omsorgsgaranti som ger rätt till plats inom 60 dagar på egen begäran.

Glenn Möllergren, forskare, beskriver hur äldre fråntas möjligheten att påverka sin egen vardag och argumenterar för stärkt egenmakt i allt från maten som serveras till vem som kommer innanför dörren.

Hanne Kjöllér, författare och sjuksköterska, tar oss med bakom vårdhemmens kulisser och visar att kvalitet inte föds ur fler regler, utan ur självrespekt, yrkesstolthet och professionellt ansvar.

Magnus Jegermalm och Gerdt Sundström, professorer, visar vägen mot en ny modell med en äldreomsorgsförsäkring som ger den äldre både ekonomiskt och juridiskt mandat, ett system där den enskilde, inte kommunen, är huvudperson.

Tillsammans visar dessa författare att riktningen är tydlig: Äldreomsorgen måste byggas på rättigheter, inte tillstånd. En trygghet som inte ska tvingas tigga om resurser, utan garanteras av lag och en omsorg som inte frågar vad kommunen har råd med, utan vad den äldre har rätt till.

Stora skillnader mellan kommunerna

Svensk äldreomsorg står samtidigt inför en dubbelsidig kris, mänsklig och ekonomisk. Äldre som får hjälp i dag mår i genomsnitt sämre än tidigare generationer. De bor kvar hemma längre, med allt mer komplexa behov, och när de väl får en plats på äldreboende är de betydligt sjukare än förr. Både äldre och anhöriga vittnar om hur svårt det är att navigera i systemet, att förstå beslutsprocesserna och att överhuvudtaget få tillgång till den hjälp man behöver.

I takt med att kommunernas budgetar pressas skjuts beslut upp, väntetiderna för särskilt boende blir längre och investeringarna i nya platser uteblir. Samtidigt växer anhängarsvaret, ett osynligt vårdsystem byggt på kärlek, men också på skuld.

Till detta kommer personalbristen, själva kärnan i all kvalitativ omsorg. Vi behöver fler människor som vill arbeta i äldreomsorgen, och fler vägar in. Invandrad arbetskraft är en del av lösningen, men då krävs investeringar i språk, utbildning och en tydligare yrkesidentitet. Att vårda människor som mår allt sämre kräver både kompetens och förtroende, två värden som inte kan kommenderas fram, bara byggas.

Bakom krisen ligger inte bara resursbrist, utan hur resurserna används. Rapporten *Effektiviteten i Sveriges kommuner: Så kan vi spara miljarder utan att tumma på kvaliteten* (Svenskt Näringsliv, 2025) visar att skillnaden mellan de mest och minst effektiva kommunerna är hela 28 procent. De kommuner som lyckas bäst har gemensamt lägre skatt, fler privata utförare och en kultur av ansvar, tillit och uppföljning, snarare än detaljstyrning. Slutsatsen blir allt mer tydlig. Vägen till en hållbar äldreomsorg går inte genom mer byråkrati, utan genom att frigöra den kraft som redan finns i professionerna, i företagen och i människors egen vilja att ta ansvar.

Den nya tekniken ger dessutom enorma möjligheter att stärka kvaliteten och frigöra tid. Men dagens regelverk står ofta i vägen. I Landskrona stoppades ett kommunalt bolag från att fortsätta använda välfärdsteknik för trygg nattbemanning med färre personal, eftersom Inspektionen för vård och omsorg krävde en viss personaltäthet, oavsett vilken kvalitet som faktiskt levererades. Det illustrerar ett större systemfel där vi styr på kvantitet när vi borde styra på kvalitet.

Som Nils-Ola Widme påpekar i sitt kapitel gäller samma logik för både offentlig och privat drift. En privat aktör kan frestas att maximera vinsten på bekostnad av kvalitet, men en offentlig

enhet kan lika gärna maximera bekvämligheten för personalen på bekostnad av både kvalitet och effektivitet. Skillnaden ligger inte i ägandeform, utan i kultur och ledarskap. Hanne Kjöllner visar hur god omsorg föds ur yrkesstolthet, ansvar och professionellt handlingsutrymme, inte fler regler.

För att driva fram verklig kvalitet måste vi därför mäta det som faktiskt betyder något. Mindre fokus på antalet händer, mer på vad omsorgstagaren upplever. Trygghet, bemötande, kontinuitet och självbestämmande är svårare att mäta än personaltäthet, men oändligt mycket viktigare. Ulf Persson och Sara Olofsson visar i sitt kapitel hur verktyg som ASCOT och ICECAP kan fånga just dessa dimensioner och göra kvalitet mätbar på riktigt.

Lär från våra nordiska grannar

För alla politiker på jakt efter inspiration finns mycket att lära utanför landets gränser. Danmark har infört en ny äldrelag som tydligt stärker den enskildes rättigheter och definierar omsorg som en livslång del av välfärden, inte en sista anhalt. Norge har granskat hur man kan minska politisk detaljstyrning och stärka professionernas frihet, en reformvilja som saknas i Sverige. Tyskland har sedan länge ett försäkringsbaserat system som kombinerar offentlig finansiering med individens eget mandat, något Sverige borde studera närmare. I flera asiatiska länder används välfärdsteknik på ett sätt som frigör både tid och värdighet, sensorer, digital uppföljning och intelligent planering gör att vårdpersonalen kan lägga mer tid på människa än på administration. Och i Finland visar systemet med service

vouchers hur individen kan få ett direkt val mellan olika utförare utan att välfärden förlorar sin jämlikhet. Fem länder, fem idéer, men ett gemensamt synsätt: frihet och ansvar kan kombineras. För Sverige är frågan inte om vi ska inspireras, utan när vi vågar börja.

Kompassen visar vägen dit. Sverige behöver en äldreomsorg grundad på individuell frihet, professionellt ansvar och öppenhet för innovation och företagande. Valfrihet, transparens och konkurrens är inte hot mot välfärden, de är dess förutsättningar. När äldre själva får välja boende, personal och omsorgsform ökar inte bara livskvaliteten, utan också yrkesstoltheten och effektiviteten i systemet. Sverige är ett land med högt förtroende, starka institutioner och människor som vill ta ansvar. Men det kräver mod att stå fast vid frihetens princip också när kroppen blir svag och byråkratin stark.

Enligt SCB:s befolkningsprognos kommer Sverige att ha en miljon fler äldre inom trettio år. Frågan är inte om vi har råd att reformera, utan om vi har råd att låta bli. En äldreomsorg som respekterar individen, öppnar för fler aktörer och sätter friheten först är inte bara rättvis utan den är nödvändig för att välfärden ska överleva.

Det är den karta vi har skissat i denna antologi och kompassen finns redan i handen på varje beslutsfattare som vågar lita på människan.

Gustaf Drougge, Synaps

I dagens äldreomsorg är kroppen svag och byråkratin stark. Regler och rutiner har tagit platsen för ansvar och förtroende.

Denna antologi är en handbok för alla som vill förändra svensk äldreomsorg på riktigt. Författarna visar hur vi kan gå från förmyndarskap till frihet, från styrning till tillit. De presenterar reformer som gör omsorgen rättighetsbaserad, mer effektiv och värdig – där individen, inte systemet, står i centrum.

Vem bestämmer när jag ska gå och lägga mig? är en bok om hur frihet, värdighet och effektivitet behöver väga tyngre än idag.

En antologi med **Hanne Kjöllér**, sjuksköterska och författare, **Magnus Jegermalm**, professor, **Anna Tenje**, äldre- och socialförsäkringsminister med flera.

Synaps är en partipolitiskt oberoende, marknadsliberal tankesmedja om sjukvård och omsorg, grundad 2023.

